

[0790][Besprek] *K.F. Gildemacher, K. Jansma en J. Kuipers, Skipperstaal. Lexicon van de Friese schipperij 1850-2000. Leeuwarden (2003), PENN & Partners, 336 siden, 24,90 euro.*

Fryske wurdboeken binne der yn in grut tal soarten. Der binne fanâlds de oerset-wurdboeken, der is in skoalwurdboek, der komt in ferklearjend wurdboek yn it Frysk sels oan, der binne wurdboeken fan eardere taalfazen en fan apartsteande dialekten. Lykwols, wurdboeken dy't yn safier spesjalistysk binne dat se inkeld de taal fan in beropsskift behannelje, ha wy eins net. Nuver is dat fansels net. De Fryske taalmienskip is navenant lyts, en dus is it navenant ek djoer om mar in part fan dy taalmienskip te betsjinjen.

Der is in útsûndering: it yn 2000 ferskynde *Juridysk Wurdboek* fan Pieter Duijff. En yn augustus 2003 lei der ûnferwachts in twadde útsûndering yn hege steapels yn boekhannels en wettersportsaken, suver as in bekroaning op it útsochte waar fan dy wettersportsimmer. Dit wurdboek fan 'e skipperij is lykwols yn follen dochs wol wer hiel oars as syn faktaalbroer. It *Juridysk Wurdboek* giet út fan it Nederlânsk, en jout dêr in Fryske ekwivalint foar. Dit *Lexicon van de Friese schipperij* hat de stekwurden dêrfoaroer yn it Frysk, en jout dêr in omskriuwing fan yn it Nederlânsk. De beskriuwing sels giet ek oars yn syn wurken, ik kom dêr aansen noch op werom. En in oar opfallend ferskil sit him yn it karakter fan 'e fakten. Dy is yn 'e juristerij frijwat abstrakt, wylst er yn 'e skipperij krekt tige konkreet is. Dat is mei ien fan 'e sjarmes fan dit wurdboek.

Der is noch in faktor dy't makket dat dit wurdboek der neffens de oaren frijwat útkipt, en dat is de stipe. Wis, op 'e koalofonside wurdt de provinsje Fryslân betanke, en frijwat gebrûklike fûnsen. Mar yn dat rychje stiet bygelyks ek Sonnema Beerenburg. En op de alderearste side wurdt mei 21 kleurige fynjetten de stipe meidiel fan likefolle ynstânsjes en bedriuwen, fan Abee ("koelverse gemakvoeding") oan Ynte Kuindersma ("vastgoed; verzekeringen"). Dy wurde ek opfierd as "lettersponsor", wêrby't mei opsetsin socht is om in oerienkomst tusken namme fan it bedriuw en de letter. Soms giet dat fier. De letter D wurdt bygelyks stipe troch de gemeente Smellingerlân. Dy hie men fansels by de S ferwachte, mar dy is al ynnaam troch Sikkens Yachtpaints. Hoe't Smellingerlân dan by de D útkomt? Fansels troch it "haadplak skûtsjesintrum Drachten". It bedriuw "Dubomat" moat dêrom wol útwike. Dat giet nei de letter H, want Dubomat hat as fertsjintwurdiger Joost Halbertsma. Wêrmei't de heit fan 'e Fryske leksikografy dochs noch in soarte fan lette neifolger kriget.

Op 'e titelside steane trije nammen fan gearstallende persoanen: Karel Ferdinand Gildemacher, Klaas Jansma en Jelmer Kuipers. Gildemacher stiet der yn in gruttere letter, en dat liket ek wol terjochte. Oan 'e basis stiet neffens de ynliding syn MO-B-skripsje fan 1975. Klaas Jansma krige der de lucht fan dat dy nutteleas yn in laad lei, en hat oanstien op publikaasje. At dat syn iennichste rol west hie, dan hied er om my al mei eare syn namme op 'e titelside sette mocht, mar Jansma beseach ek noch de tekst yngeand, yn 'e mande mei Jelmer Kuipers, dy't ek foar de

tekeningen rette. De eardere skripsje is noch oanfolle mei wurden út ûnder oare de izerbou en de hjoeddeiske wedstrydskûtsjesilerij. Yn it bewurkingsproses is de oarspronklik Fryske tekst fan ‘e beskriuwings oerbrocht nei it Nederlânsk. Dat wurdt net neier motivearre, mar men kin fan tinken wol ha dat de kommersjele opset fan it gehiel hjir syn ynfloed hân hat.

It wurdboekpart wurdt foarôfgong troch in navenant wiidweidige ynljeding. Dy giet neier yn op it begryp (skippers)faktaal, hoe’t dy ta ûntwikkeling komme koe, en hoe’t dy ûntwikkeling healwei de 20ste ieu winliken ek hommels ôfbruts troch de ûndergong fan ‘e lytse skipfeart. De twa kaartsjes fan it Fryske wegenet yn 1850 en 2000 binne yn dat ferbân tige yllustratyf. No draacht de wedstrydsport inkeld noch ris by oan ‘e foarming fan nije wurden. De ynljeding befettet ek in algemiene paragraaf oer it Frysk, in goed ding allinnich al mei it each op ‘e bûtenlanners dy’t dit boek grif ek oantuge sille. Der wurdt yngien op ‘e skiednis fan ‘e taal, sels it âldste (Ald)Fryske sintsjen mei skipperstaal wurdt foar it ljocht helle, en der wurdt neier yngong op dialektferskillen. It aardige kaartsje fan ‘e spried fan /ûn/ en /on/ mist oars in oantsjutting wêr’t dy beide farianten dan krekt gongber binne. Der wurdt ek net om hinne helle dat de skipperstaal ek net altyd hielendal suver op ‘e graat is. “Het Nederlands beïnvloedt het Fries. Dat is niet erg, het is een simpele vaststelling.” Dat dat net slim is, sil faaks net elkenien syn opfetting wêze. It is boppedat net te hoopjen dat wy hjir foar dy komma winliken it wurdje “want” lêze moatte, want dan soe de útspraak by einsluten ymplisearje dat men jin by eltse status quo mar dellizze moatte soe.

De oanwizings foar it gebrûk binne binne frijwat koart om ‘e hoeke. Dat kin ek: it wurdboek sit net al te yngewikkeld yninoar. De beslissing om it letterteken <y> op syn tradisjoneel alfabetysk plak te hâlden, en om dus net de Fryske tradysje te folgjen om dy lyk te skeakeljen mei <i>, hie lykwols wol in motivaasje fertsjinne. It betsjut ommers in brek mei de oare Fryske wurdboeken. De Fryske brûkers wurde sa flink op ‘e doele brocht, en de winst foar de Hollânske liket my mar tige betreklik. It hat ek as ferfelend gefolch dat byinoarhearrende wurden net mear byinoar steane. Bygelyks dy mei de begjinkloften *syl-* en *sile-* steane no 45 siden faninoar ôf. It op alfabetyske folchoarder setten is oars nei alle gedachten net mei help fan ‘e kompjûter bard. My foel teminsten op dat *spanner* nei *spant* komt, en *wriggelje* nei *wrikke*.

Der is noch in oare brek mei de tradisjonele wurdboekpraktyk. Dy is lykwols folle minder yngripend, en is hjir ek goed te ferdigenjen. Ik doel op de wize fan beskriuwen. De redaksje hat der foar keazen om dy om samar te sizzen yn ‘e foarm fan in ferhaaltsje te dwaan, en net yn ‘e foarm fan in strange definysje. Dy sizze faak ek net it aldermeaste, jo krije der net sa gau in helder byld by, en dat is by dy fertellinkjes nei myn smaak wol folle earder sa. Se meitsje ek, dat men suver foar de aardichheid yn it wurdboek om begjint te lêzen. Se jouwe boppedat de gelegenheid om oare besibbe faktermen te yntrodusearjen, en dat makket net allinne dat de praktyk fan it skip en it farren folle dúdliker nei foaren komt, mar ek dat dy folle mear begjint te libjen. Sa mar in foarbyld:

taanje = *tanen*

Ook **tane**. Het werk **>taanderij** van het in de **taan** zetten. De beste methode wordt geacht dat zeilen en touwen in de **taantsjettel** helemaal onder de taan komen en daarna op het **taanplak** te drogen worden gelegd. Bij gebrek aan dergelijke grote taanketels werden de zeilen ook wel met grote bezems en **skrobkwasten** “geverfd”.

De fetprinte wurden, soms nei in ferwiisteken, ha allegearre wer in yngong yn it wurdboek. At jo dy opsykje, komme dêr hast altyd wer nije by. Hoewol’t it wurdboek dus primêr alfabetysk ynrjochte is, kinne jo sa hiel maklik in yndruk krije fan ‘e faktermen binnen in beskaat dielterrein. Wat dat oangeande ek helpt, is, dat der tige rij mei ferwizings struid wurdt. Nim bygelyks *wreed*, betsjutting 1:

Ook **loefgjirrich**. Als je van een schip zegt dat het **wreed op it roer** is, dan stuurt het erg zwaar omdat het steeds tegen de wind op wil lopen. **>bek(4) >flau(1) >oertwinge >roer >staachbocht >weak(1)**.

Hjir wurde yn ien siken wei in synonym neamd, en seis termen dy’t mei it begryp te krijen ha. Boppedat wurdt soepelwei even meidield dat *wreed* foar dizze betsjutting in kombinaasje oangean moat mei de ferhâldingswurdkloft *op it roer*.

Op inselde wise wurdt der ensyklopedyske kennis yntrodusearre. Sa steane ûnder de yngong *skippersark* ferwizings nei 18 konkrete stikken ark, fan *bako* oant en mei *splisizer*. Soks sil men yn in gewoan wurdboek net gau tsjinkomme. It makket mei dat yn myn eagen mei rjocht keazen is foar de titel “skipperstaal” ynstee fan “skipperswurdboek”.

By safolle ferwizerij is it fansels noch al nedich dat dy ferwiisde termen dan yndied ek oer en wer fûn wurde kinne. Dat is nei myn yndruk yn dit boek boppegemiddeld slagge. Inkeldris giet it lykwols mis. Sa wurdt by *skeargong* de fariant *skiergong* neamd, mar dy is op syn alfabetysk plak net te finen. Foarsafier’t ik dat beoardielle kin, binne de omskriuwings yn dit boek ek tige ynoarder. Wol is it mis dat fan de Staverske jol ûnder de yngong *jol* (1) sein wurdt dat dy in koarte kyl hat. Dy is by myn witten krekt lang, mar hy stekt net djip. Of hantearje ik no, oars mei it algemiene spraakgebrûk, foar *koart* hjir in hoarisintaal perspektyf, en hâldt *Skipperstaal* it fertikale oan?

In oare ôfwiking fan in trochsneed wurdboek is dat hjir tekeningen opnommen binne. In treflike beslissing. Dy tekeningen binne op harsels net allinne moai dien, se ferdúdlikje ek in soad. Ommers, de omskriuwings kinne noch sa goed wêze, in tekening seit faak noch krekt wat mear oer plak, omjouwing, gruttens en foarm fan in beskaat ûnderdiel. Spitich is lykwols al dat nearne yn it boek oanjûn wurdt wêr’t dy tekeningen krekt te finen binne. In sintraal plak dêr’t in oersjoch jûn wurdt fan ‘e opnommen tekeningen is der net. Se steane no gewoan tusken de lemma’s yn, ornaris by in sintraal betsjuttingselemint. Sa stiet der in tekening fan in mêst by *mêst*. Yn sa’n tekening sitte lykwols ek allegearre ûnderdielen ferwurke dy’t op in hiel oar alfabetysk plak stean. Mar op dat plak stiet dan gjin streekrjochte ferwizing nei sa’n tekening. Jo moatte it yndirekt dwaan mei in ferwizing nei de besibbe wurden, en dan mar hoopje dat jo by ien dêrfan ek in tekening tsjinkomme. Nim bygelyks

lyks it wurd *skeargong*. Yn it foarste plak witte jo net oft dat wurd yn in tekening neier ferdúdlike is. It is it wol, it stiet yn 'e tekening by *berchhout*. Mar *berchhout* is ien fan 'e 13 faktermen yn 'e beskriuwing of de ferwizings by *skeargong*. It kin dus nochal wat gesyk freegje ear't jo fûn hawwe wat jo sykje, en dan noch binne jo der yn it foar net wis fan oft der in ôfbylding te finen is. It kin noch yngewikkelder. By *loefhâlder* wurdt ferwiisd nei *loefbiter* (1), dat in synonym blykt te wêzen. Dêr stiet wer in ferwizing nei *skeake*, en by *skeake* stiet dan in tekening dêr't de loefbiter op oantsjut wurdt. Alles meiïnoar komme jo der dus wol, mar botte opsyk-freonlik is it systeem sa net. En dat is namste spitiger omdat krekt dy tekeningen de mooglikheid jouwe om no ris in slach fan wurklikheid nei taal te meitsjen, as ekstra foarsjenning boppeop dy fan taal nei wurklikheid, sa't we dat normaalwei by wurdboeken wend binne. Hoe hjit dat izeren balkje op dat plak? It is net ûnmooglik dat *Skipperstaal* in antwurd op dy fraach jout, mar it is grif ek sa dat it beäntwurdzjen navenant (te) lang duorre hat.

Nei it gewoane wurdboekpart hat *Skipperstaal* noch twa registers, beide tige nuttich. It iene is in yngong op it wurdboekpart fia it Nederlânsk. Dat is net allinne handich foar Hollanders, mar ek foar Friezen dy't net út in skipperslaach komme en sadwaande mei al dy faktermen troch sylkursussen of sylboekjes foar in part faak allinne mar yn it Nederlânsk bekend binne. It oare register is in list fan Fryske wetternammen. It is wat apart dat dy op it Frysk alfabetisearre is, wylst de lofter kolom no krekt de Nederlânske nammen jout. Om te witten te kommen wêr't it oanbelangjende wetter no krekt leit, is in ferwizing opnaam nei de sidenûmers fan 'e *Grote Provincie Atlas*. Mar wêrom is yn it boek sels net in kaart opnaam? Foaryn stiet dat de provinsje ien meitsje litten hat, mar om sa'n kaart te bemachtigjen moatte jo dan wol nei it provinsjehûs ta, want allinne dêr is er mar te besetten. As de provinsje Fryslân graach wol dat dy Fryske wetternammen der yn komme sille, dan hie hjir by in wichtige doelgroep in moaie yngong west.

Skipperstaal is alles meiïnoar likegoed in grutte oanwinst. Troch syn opset allinne al is it in aardichheid om der yn om te lêzen en te blêdzjen. Mar at, sa't wol útholden is, it Frysk yndied in taal fan boeren en skippers is, dan moat it ek wol in oanwinst foar de beskriuwing fan 'e taal sels wêze. In priis fan noch gjin 25 euro foar in boek fan mear as 300 siden mei moaie tekeningen, swier papier en in heldere lay out is ek tige ridlik. Wat dat oangiet is in wurd fan tank oan de reklame-meitsjende goegunders op syn plak. En foar wa't dat bedrach al te folle is, de yn-hâld is ek noch fergees te rieplachtsjen op it ynternet ûnder <http://www.skutsje.nl/skipperstaal>.

Siebrën Dyk